

יש לציין בהקשר זה לקונטרס 'דברי חלומות' לרבי צדוק הכהן (נדפס בסוף ספר רס"א לילה), שרוב-ככל החלומות הכתובים שם, הן חלומות שנחלמו לו בליל שבת או במוצאי שבת.

'מים ראשונים האכילו בשר חזיר, מים אחרונים הרגו את הנפש'. הרי שעבירת מים ראשונים גוררת עבירה של אכילת איסור, ועבירה שהיא משום סכנה [מים אחרונים משום מלח סדומית המסמא את העינים], גוררת סכנת נפשות (עפ"י מהרש"א חולין קו).

דף פד

'צפידנא'. יש מן החוקרים המזהים אותה עם מחלת הצפדינה – מחלה קשה המתפתחת על ידי גרעון בוטמין . סימני הצפדינה: התרופפות החניכיים שבפה עד כדי נשירת השיניים, שטפי דם פנימיים, חולשה גופנית כללית.

[בשו"ת שבט הלוי (ח"ה ע) כתב שצריך עיון רב במחלת בשר שינים הידועה כיום, שיוצא דם בשעת אכילה וכד', אבל לא שמענו אם גומרת בבני מעים, האם נידונית כצפידנא. ולפי האמור אין מקום לספק זה. וע' בלשון ר"ח. וצ"ע].

בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ג צא) השיב אודות חולה במחלה שאין בה סכנה והוא עלול לבוא על ידי מחלתו למחלה אחרת שיש בה סכנה – שמותר לו לקחת תרופה ביום הכיפורים (גם עם מים – כשאי אפשר לו לבלוע ללא מים), כי מחלתו נידונית כמחלה שיש בה סכנה. וכתב להוכיח זאת מכאן שמשמע שהמחלה עצמה לא היתה אלא בשיניים, וגם הרפואה שנאמרה כאן לא היתה אלא לשיניים ולחניכיים, אלא שאם לא ירפאם יגיע למחלה בבני מעיים, ואעפ"כ הותר לחלל שבת לרפא את השיניים.

לפי תאור המחלה דלעיל נראה לכאורה שמחלה אחת היא שמתבטאת בשיניים. אך נראה פשוט שמבחינת הדין אין כל חילוק בהגדרה הרפואית של המחלה אלא הכלל הוא שגם מצב העלול להדרדר ולהגיע למצב סכנה, באם לא יקח את רפואתו עתה – גם מצב שכזה נידון כחשש פיקוח נפש.

'לאלקא דישראל לא מגלינא'. 'צ"ע אמאי אין זו שבועת שוא' (מהגר"א נבנצל שליט"א). הערת הגר"מ מאוזו שליט"א: 'ולדעתי נראה שלא הוציא רבי יוחנן שבועה מפיו כלל, אלא במקום שיאמר באלהא דישראל דלא מגלינא (שזו שבועה ודאי אע"פ שלא אמר שבועה ממש) אמר לאלהא דישראל לא מגלינא, וא"כ לא אמר כלום שהכל גלוי וידוע לפניו. ומצינו שבועה בשם ה' בלי אמירת שבועה: חי ה' אשר פדה את נפשי מכל צרה (מלכים א' א'), ובשירי ר' שמואל הנגיד: 'בצורי – אלכדנו תוך מצודי' ועוד'. וכן דרך בכל הש"ס לומר 'האלקים' או 'אלהא' סנינא לכו (לעיל ט סע"ב) בלי לשון שבועה, והשומע מבין מאליו'.

א"ה: לכאורה לשון הגמרא 'אישתבע לה לאלקא דישראל... והא אישתבע לה... – מורה שהיתה זו שבועה. וכן הראשונים בריש נדרים ובפרק שבועת העדות הוכיחו מכאן לענין דין שם בשבועה. אך נראה שכוונת הרב שליט"א שלפי תירוץ הגמרא 'לאלקא דישראל לא מגלינא הא לעמיה ישראל מגלינא' אכן לא היתה זו שבועה כלל. וכן יש לדייק מלשון הזהב של רש"י (ד"ה דמגלי). והוכחת הראשונים הנ"ל לענין שם בשבועה היא רק לפי מאי דסלקא דעתין דהויא שבועה.

(ע"ב) 'אמר רב יהודה אמר רב: לא ספק שבת זו בלבד אמרו אלא אפילו ספק שבת אחרת. היכי דמי כגון דאמדרה לתמניא יומי ויומא קמא שבתא, מהו דתימא ליעכב עד לאורתא כי היכי דלא ניהול עליה תרי שבתא, קמ"ל. הקשה הרש"ש, מה חידוש יש בדבר הלא אפילו בספק שמא ימות בעוד שנה או שנתים מחללים? ועוד, מדוע הוצרכו לומר 'אמדרהו לשמונה ימים' הלא אותו החידוש קיים כשאמדרהו לאחר השבת [ומהו זה שכתב רש"י 'שמא ימות בשבת הבאה' – מה לי ימות בשבת הבאה או ביום אחר, והלא על כל חיי-שעה מחללים את השבת]? וממה נפשך, אם אין סכנה בעיכוב רפואתו עד הערב מה טעם לחלל את השבת בחנם, ואם יש חשש סכנה בעיכוב – פשיטא שמחללים? וכתב פירוש חדש בסוגיא; ודאי אילו נדע בבירור שנוכל להמתין עד הערב – אין לחלל את השבת. מאידך אם רפואתו נצרכת להעשות בשבת, גם אם אפשר לדחותה בכמה שעות – הזריז הרי זה משובח ואין להמתין והואיל וסוף סוף הוא נתון עתה במצב של 'חולה שיש בו סכנה'. וכמו כן אם כבר נדחית השבת משום רפואתו, מותר להמשיך לטפל בו פעם נוספת, הגם שאפשר לדחות את הטיפול השני לאחר השבת – שכבר ניתנה שבת להידחות אצלו. וחידוש רב שגם בשתי שבתות אומרים סברה זו, כיון שניתנה שבת להידחות, מה לי שבת אחת או שתיים, וזהו פירוש 'לא ספק שבת זו בלבד אמרו אלא אפילו ספק שבת אחרת' – כלומר הגם שניתן לידחות הרפואה לערב אך כיון שבשבת אחרת ודאי נצרך לחלל, אין דוחים את הרפואה משבת זו.

מה שכתב שגם אם אפשר להמתין עם הטיפול כמה שעות, אין עושים כן – אפשר שזה רק כאשר החולה נתון כבר עתה במצב סכנה, אבל חולה שכעת אינו בסכנה ולפי אומדן הרופאים ייכנס למצב סכנה בתוך כמה שעות בדרך הטבע ויצטרכו לחלל את השבת באותה שעה – אין מחללים עתה, כל שאין סיכון בדחיית הטיפול לכשיהא מסוכן. וכן נטה לדינא מצד הסברה בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ג טו).

ואולם במשנה-ברורה (שכח ס"ק לב) מתבאר שאם יודע בודאי שעל ידי המתנתו לערב לא יורע מצבו של החולה – אסור לחלל, הגם שבין כך נצרכים לחלל עליו שבת אחרת.

ובאבי עזרי (חמישאה. שבת ב,ב), וכן ב'גליונות קהלות יעקב' כתבו לפרש שהשמיענו רב שספק פקוח נפש דוחה אפילו כמה שבתות [ביחד], כגון כאן, אם יתחילו היום ברפואתו יודעים אנו כבר עתה שצריכים לחלל עליו שתי שבתות, אעפ"כ אין להמתין לערב, שמא אם ידחו לערב לא תועיל הרפואה אחר כך.

ז'אין עושין דברים הללו לא על ידי נכרים ולא על ידי כותיים (הגר"א הגיה: קטנים) **אלא על גדולי ישראל.** הבית-יוסף (שכח) מפרש 'גדולי ישראל' להוציא נכרים כותים וקטנים, והט"ז (שם סק"ה) מפרש (עפ"ד הרמב"ם, תשב"ץ ח"א נד ועוד) החשובים שבישראל, החכמים; שמצוה לכתחילה לעשות על ידם [כדי שיראו הכל וידעו כמה חביבה היא מצות פיקוח נפש בישראל]. או הכוונה: במקום שיש שם חכמים והדיוטות או כותים, יעשו החכמים ולא יעשו האחרים כי אם תתיר להם, עלולים אלו להקל אף בחולה שאין בו סכנה (הרי"ד ועוד).

ז'אין אומרין יעשו דברים הללו לא על פי נשים ולא על פי כותיים, אבל מצטרפין לדעת אחרת. הקשו ראשונים ז"ל על פרש"י, למה לא יעשו על פי נשים חכמות ובקיאיות בספק נפשות כמו על פי אנשים, והלא גבי יולדת אמרו במפורש שמחללים שבת על פי נשים. והר"ן תירץ ששונה ענין לידה שהנשים בקיאיות בו. וריב"א היה גורס 'אין אומרים: אין עושים דברים אלו על פי נשים...', אלא שדחוק לפי זה לשון 'אבל מצטרפין...!'

והרי"ף גורס 'אין אומרים לעשות דברים הללו לא על ידי נשים ולא על ידי כותים מפני שמצטרפין לדעת אחרת'. פירוש, עלולים הכותים או הנשים לטעות אחר 'דעה אחרת' לומר שלא ניתנה שבת לדחות מפני פיקוח נפש ומפני כן מסרנום להם לעשותה שלא איכפת לנו בהכשלן, וגם חוששים שמא יתעצלו בהצלה ויבוא לידי סכנה – הלכך אין מיוחדים אותם להתעסק בפיקוח נפש [אלא בהודמנות ובמקרה] (עפ"י רא"ש ור"ן, ב"י ועוד). ויש אומרים שאין מוסרים אותה להם כדי שלא תהא שבת קלה בעיניהם להקל גם שלא במקום סכנה (עפ"י רמב"ם רי"ד ועוד). ואולם כשאין שם אלא נשים, אין להן להמתין, והן זריזות ונשכרות (ע"ע או"ח שכח, יב).

דאה תינוק שנפל ליום – פורש מצודה ומעלהו... ואף על גב דקא צייד כוורי.... אע"ג דמתקן דרגא... ואע"ג דקא מיכוין למיתבר בשיפי.... מדברי כמה מהראשונים מבואר שמותר גם לכוין בפעולת ההצלה בשביל הצורך הנוסף כגון להעלות דגים עם התינוק [ובלבד שלא ירבה בפעולה בשביל זה] (עפ"י בה"ג כג; רוקח קט; רשב"א שבת ס"פ האורג; ר"ן). ואולם מסתימת דברי הרי"ף הרא"ש והרמב"ם משמע שלא יכוין אלא להצלה. וכן משמע ברבנו ירוחם (יב) וכן כתב המאירי והלחם-משנה והפרי-מגדים.

א. ע' משנ"ב שכח, יג ובשער הציון שם. ומשמע שנקט לאסור. ובשו"ת שבט הלוי (ח"ח עה) כתב שאם מכוין ממש לצורך הדבר האחר – ודאי יש לחוש להחמיר, ואם אינו מכוין ממש למלאכה אלא שחושב בדעתו לעשות ההצלה באופן שלא ייפסד, כגון ששובר העצים באופן שיהיו ראויים לדבר מה – ניתן הדבר לשיקול כיון שאבות העולם מקלים בדבר, הרשב"א והר"ן ועוד [ומשמע שגם לפי האוסרים אין אסור אלא מדרבנן]. ואולם פשוט שאם אפשר לעשות דרך קלקול ללא שהות, לא יעשה בדרך תיקון ממש.

וכן בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ב לח) נראה מתוך דבריו שנקט לעיקר שמותר להתכוין להנות על ידי מעשיו. וטעם שהתירו לו להתכוין, כתב, כדי שהמציל לא יתיירא שמא לא יוכל שלא להתכוין להנאתו ועל ידי כך יימנע מההצלה. [דגו האחרונים בחולה מסוכן שצריך לאכול דבר איסור, האם מותר לו לתבלו ולהתכוין ליהנות באכילתו (ע' במובא בסיכומים לפסחים כה"כו). ויתכן לחלק בין זה לגידון דידן].
ב. נתכוין להעלות דגים והעלה דגים ותינוק – נתבאר במנחות סד.

לא צריכא דפרוש לחצר אחרת, מהו דתימא כל דפריש מרובא פריש קמ"ל דלא הלכו בפיקוח נפש אחר הרוב... הא דפרוש כולהו הא דפרוש מקצתייהו. לפרש"י החידוש בדברי שמואל הוא שאף על פי שבפרישתם לחצר אחרת לא נתחברו יחדיו אלא כל אחד הלך לדרכו, נחשב כ'קבוע' ואין הולכים אחר הרוב (עפ"י ריטב"א כתובות טו). והתוס' פירשו: אפילו יצאו רובם מאותה חצר ולא נשאר בה אלא אחד – מפקחים, כיון שפעם אחת היו באותה חצר לא בטלה קביעותם (וע' בחו"א יו"ד לו, טז).

זמי אמר שמואל הכי והתנן מצא בה תינוק מושלך, אם רוב כותיים כותי... ושמואל אמר לפקח עליו את הגל. המפרשים הקשו לפרש"י לעיל שמפרש 'הא דפרוש כולהו הא דפרוש מקצתייהו' שאם פירשו מקצתם מודה שמואל שהולכים אחר הרוב, אם כן מה מקשה הגמרא מתינוק הנמצא מושלך והלא זהו כ'פירשו מקצתם'. [ורש"י פרש הקושיא מדיוק דברי שמואל שמשמע דוקא ברוב ישראל מחללים ולא במחצה על מחצה. וצריך עיון שאם כן הקושיא היא על המפורש במשנה שספק נפשות דוחה את השבת, ולא על דברי שמואל].

ואכן הרמ"ה (הובא בכסף משנה שבת ב, כ) הוכיח מחמת קושיא זו כשיטת הרמב"ם (שבת ב, כ; איסורי ביאה טו, כו) שמפרש להפך מרש"י (וכן פירש הר"ן בדעת הרי"ף), שאם פירשו מקצתם – אין הולכים אחר הרוב הואיל וכל

השאר נשארו במקום קביעותם [והלכה מיוחדת היא בפיקוח נפש, אבל בכל התורה הולכים אחר הרוב באופן זה]. אבל אם עקרו כולם לילך מאותה חצר ופרש אחד לחצר אחרת ונפלה עליו מפולת – אין מפקחים, כיון שעקרו כולם ופירש אחד מהם הרי הוא בחזקת שפירש מן הרוב. ויש לפרש בשיטת רש"י, שתינוק המושלך, מאחר שלא ראינוהו פורש מן הבתים אלא מושלך בפלטיא הרי מרוב סיעה שבפלטיא פירש, והלא הם נדים ואינם קבועים במקומם, ואם כן זה נידון כפירשו כולם (עפ"י תורת האדם לרמב"ן ועוד). [ואולי יש לחלק בין נפילת מפולת על אחד שהספק הבא לפנינו מי הוא, ולא מהיכן הוא בא, לכך נידון ב'כל דפריש מרובא פריש', ובין תינוק הנמצא מושלך שהספק הוא מאיזה בית הוא בא, אם מבית ישראל ואמו ישראלית או מבית עכו"ם, ואם כן הספק הוא על מקום הקבוע, שמוחזק בו ישראל, לכן נידון כמחצה על מחצה וצריך לפקח, וזהו שהקשה מדברי שמואל]. ובטעם החילוק יש לפרש; אם פירש אחד או מקצת מהסיעה, כיון שלא הוחזק ישראל באותו מקום שנפלה המפולת, הרי שמכח דין 'רוב' אנו דנים שאין כאן ספק כלל שמא זה ישראל, משא"כ כשהוחזק ישראל באותה חצר, הגם שהדין אומר לילך אחר הרוב, מ"מ יש כאן שם 'ספק' ולכן אין הולכים אחר הרוב להכריע הספק. נמצאו שני סוגי 'רוב'; רוב האומר שאין להסתפק ורוב המכריע את הדין במקום הספק (עפ"י אבי עזרי שבת ב.כ. ע"ש בבאור שיטת הרמב"ם, ובספר בית ישי נג. וע' בהגר"א אה"ע ד ס"ק צב; חזון איש יו"ד לו, א-ג; שער הציון שכת סק"ו; שפת אמת).

*

'אשר שאל מחברת ההצלה אשר אחד מהם הוא מלמד תשב"ר, ונפשו בשאלתו אם הוא מקבל ידיעה על ידי המשדר שבסמוך לו נמצא חולה שזקוק לעזרה – האם עליו להפסיק את הלימוד עם התלמידים או שיכול לסמוך על כך שאחרים יביאו את ההצלה [כיון שגם הם שומעים קריאת המשדר] ולא יפסיק תלמוד תורה דרבים של תשב"ר. וכתב כב' דהספק הוא שאולי עליו לחשוש שיקדים את האחר בזמן מועט –

הנה דבר פשוט בעיני שעפ"י התורה חייב להפסיק הלימוד, והרי אפילו במצוה אחרת דלאו פיקוח נפש מסקנת הש"ס מו"ק ט. דאם אי אפשר על ידי אחרים חייב להפסיק. ולענין דין פיקוח נפש זה נקרא אי אפשר ע"י אחרים, כיון שיש ספק אולי אחרים אינם מוכנים, וגם אם הם מוכנים אולי הוא יגיע למקום סכנה בזמן מוקדם.

ובזה מתפרש היטב ש"ס מנחות טו. חולה שאמדוהו לגרוגרת אחת, ורצו עשרה בני אדם והביאו עשרה גרוגרות בבת אחת פטורין אפילו בזה אחר זה אפילו קדם והבריא בראשונה, ונפסק בשלחן ערוך או"ח שכה, טו. והיינו דאעפ"י שידעים שגם חבירו רץ להביא ואם כן הוא מחלל שבת בחנם, מכל מקום כיון שכל אחד חושב שהוא יקדים את חבירו, זה עצמו סיבת הפטור של שבת וממילא חיוב הפקוח-נפש. ועיין לשון המשנה ברורה שם ס"ק מא, ומסיים שם דיש להם שכר טוב מאת ה'. וע"ש בבאור הלכה ד"ה ויש. ושאלתו עדיפא להקל, דהתם בש"ס מנחות כולם יודעים זה מזה, מכל שכן אם אין אנו יודעים בבירור גם השאר רצו למצוה זאת.

אלא בזאת אני מסופק קצת, באם לפי המצב ישארו הילדים לבדם בלי שמירה, ואולי יכו זה לזה, וזה לפעמים בגדר ספק נפשות, וכן האב השומר ילדיו הקטנים בבית וקראו לו כי האי גוונא על ידי משדר למקום שכבר הוחזק ספק נפשות. וזה הפרט עדיין צריך לעיון' (שבט הלוי ח"ז קנט).

דף פד

- קמג. א. החושש בפיו – האם מטילים לו סם בשבת, ומה דינו של החולה בצפדינא?
 ב. מה נכלל ב'פיקוח נפש' או ב'ספק פיקוח נפש' לדחות את השבת ושאר איסורי תורה?
 ג. האם מפקחים את הנפש על ידי נכרים או קטנים, כותים או נשים?
 ד. האם הולכים בפיקוח נפש אחר הרוב?

א. מתיא בן חרש אומר: החושש בפיו – מטילים לו סם בשבת. והסיקו שגם חכמים מודים בדבר.
 'צפידנא' (– מחלה קשה המתחילה בפה ומסתיימת בבני מעיים. מסימניה: הניכיים מדממות) – חולי מסוכן היא [כדין מכה של חלל. ר"ש] ומחללים עליה את השבת.

יש חילוק בין צפידנא לשאר מכה שבתוך פיו; בצפידנא מחללים אפילו החולה והרופא אומרים אין צריך לחלל, כי כן מקובל ביד חז"ל שהיא מסוכנת. ואילו שאר כאב-שינים שנחשב 'מכה של חלל' [כשכואב לו הרבה וכל גופו חלה מכך, הגם שלא נפל למשכב] אין מחללים אלא בסתם, אבל לא כשהרופא או החולה אומר אין צריך (משנ"ב שכה סק"ח מהפמ"ג. וע"ע פרטים נוספים בשו"ת שבט הלוי ח"ח ע).

ב. פיקוח נפש וספק-פיקוח-נפש, אפילו ספק רחוק – דוחים את השבת ושאר איסורי תורה חוץ משלש עברות חמורות (וחי בהם – ולא שימות בהם, כשמואל – להלן פה:). ואפילו ספק שבת אחרת, כגון שאמדוהו הרופאים לשמונה ימים ועתה אינו מסוכן – מחללים עתה, שמא אם ידחו את רפואתו ימות לשבת הבאה. והזריז הרי זה משובח. [בירושלמי אמרו: הזריז הרי זה משובח והנשאל מגונה והשואל הרי זה שופך דמים]. כתב הרש"ש: גם אם נדע בבירור שאפשר לאחר רפואתו כמה שעות לבו ביום ואין הכרח לעשותה תיכף, הואיל ובין כך נצטרך לחלל עליו את השבת – הזריז הרי זה משובח. ואפשר שלא דיבר הרש"ש אלא כשהוא נתון כעת בסכנה, אבל אם אינו בסכנה אלא שלפי אומדן הרופאים ייכנס למצב זה תוך שעות, אין מחללים עתה (ע' אגרות משה ח"ג טז). מחממים חמין לחולה להשקותו או להברותו ואין אומרים נמתין שמא יבריא אלא מחממים לו מיד; ראה תינוק שנפל לים – פורס מצודה ומעלהו, ואף על פי שנח לו בכך שמעלה דגים עמו; ראה תינוק שנפל לבור – עוקר חוליה ומעלהו אעפ"י שמתקן המדרגה בכך, ואין אומרים ישב על פי הבור; ראה שננעלה דלת בפני תינוק (והוא נבעת) – שוברת ומוציאו ואעפ"י שמשבר הנסרים שישמשוהו להסקה, ואין אומרים ישב מבחוץ ויקרקש באגוזים להעסיק את התינוק; מכבים ומפסיקים (בכלים עם מים – להביאם דרך רה"ר, אפילו אין ברור שיציל. תוס') את הדליקה בשבת, במקום פיקוח נפש, ואפילו נפשות בחצר אחרת.
 א. נחלקו דעות הראשונים אם כשמציל מותר לו להתכוין גם לצורך דבר אחר כגון להעלות דגים עם התינוק, אם לאו. אך נראה ברור שלדעת הכל אסור להרבות בפעולה בשביל דבר אחר (עפ"י משנ"ב שכה, יג).

ב. לדעת המגיד-משנה (שבת ב,יד), חולה שיש בו סכנה עושים לו כל צרכיו, אף אלו שאין במניעתם סכנה. ובבאור הלכה (שכה,ד) הוכיח שהרבה פוסקים חולקים על כך. ואולם יש אומרים שהלכה כדברי המ"מ אך לא התיר אלא בצרכים בריאותיים הממשיכים את טיפולו הרפואי הנצרך לו ומחזקים את החולה (ע' בהרחבה בשבט הלוי ח"ח עא).
 ג. מרש"י משמע שפריצת הדלת לתינוק לא הותרה אלא כשהתינוק נבעת. ומהרמב"ם משמע שבכל אופן חוששים שמא יבעת. וכן יש להורות להלכה, כפי שהעתיק המגן-אברהם דברי

הרמב"ם. ובספר מור וקציעה (לריעב"ץ) כתב שמדובר בתינוקות בני שש – והיינו בסתם, אבל כל שהוא נבעת אפילו גדול מבן שש מחללים. ויש ללמוד מהלכה זו שבאופן שרואים סימני בעתה ופחד, אפילו אצל מבוגר – מחללים עליו את השבת, כי בעתה גדולה בכלל ספק פיקוח נפש היא, ומצינו כמה עובדות בדברי חז"ל על התרגשות פתאומית שגרמה למוות (עפ"י שבט הלוי ח"ה עה).

'ואסור להתמהמה בחילול שבת לחולה שיש בו סכנה שנאמר אשר יעשה אתם האדם וחי בהם – ולא שימות בהם. הא למדת שאין משפטי התורה נקמה בעולם אלא רחמים וחסד ושלוש בעולם. ואלו האפיקורסים שאומרים שזה חילול שבת ואסור, עליהן הכתוב אומר גם אני נתתי להם חקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם' (רמב"ם שבת ב,ג).

ג. אין עושים דברים הללו לא על ידי נכרים ולא על ידי קטנים אלא על ידי גדולי ישראל.

א. גם כשאפשר בנכרי – מצוה בישראל, שמא יתעצל הנכרי ויבוא לידי סכנה (תוס'). ואפילו יש שם קטנים כדי לעשותם מיד, חוששים שמא פעם אחרת שלא יהיו מצויים יבואו לחפש אחריהם (רא"ש). ובמאירי הלשון 'אין צריך לעשות דברים אלה לא ע"י גוי ולא ע"י קטנים אלא אף בגדולים' וערמב"ן.

ויש אומרים שאם אפשר לעשות על ידי נכרי או קטן ללא שום איחור וללא חשש שזה יתעצל – עושים (עפ"י רי"ד, ריא"ז). וכתב הרמ"א (שכה, יב) שכן נוהגים. והט"ז כתב (וכ"ה בשו"ע הגר"ז) שאינו מנהג ותיקין כי אעפ"י שיכול הנכרי לעשות, ישראל יודרו בדבר יותר ולכן אפילו אם יש ספק הצלה ויש סכנה בבירור – כל הוריזו הרי זה משובח.

ונראה שכן העיקר להלכה, הגם שהמנהג כסברת הרמ"א. וגם להרמ"א אינו מותר אלא כשישראל עומד על גביו ומזוהו (שבט הלוי ח"ה עד). ומשמע שאם אין הדבר ברור אם יש כאן מצב סכנה אם לאו, אף לפי הט"ז מותר לעשות ע"י נכרי כשישראל עומד על גביו (שם ובח"ו כה. וע"ע אגרות משה ח"ב עט, ג-ד בבאור שיטות הרמ"א והט"ז).

לענין העמדת נהג לחברת הצלה; עדיף ליקח נכרי אם מזומן ליקחנו ללא שיהוי, אף לא שיהוי של רגע אחד, כי אין לחוש בזה שמא יתעצל וגם פעמים שהמחשבה והעיסוק להקל על האיטורים באופן העמדת הרכב וכדו' גורמים לשיהוי מה, אף אם אינו מתכוין לכך – לכן עדיף לעשות זאת ע"י נכרי (עפ"י אגרות משה או"ח ח"ד פ. ועע"ש סוסי"א פא).

ב. יש מהראשונים שגורסים, אין עושים דברים הללו על ידי נשים וכותים שיעסקו ויפקחו הם לבדם בהצלה שמא יקלו בשבת או בהצלה, אבל מצרפים אותם עם שאר ישראל העושים. ורש"י גורס ומפרש שאין סומכים עליהם לבדם לקבוע אם יש סכנה בחולי אם לאו, אבל מצטרפים לדעות אחרות האומרות צריך לחלל. והריב"א גרס להפך שאין אומרים כן אלא עושים הדבר ע"י נשים או כותים.

ג. נחלקו הפירושים אם 'גדולי ישראל' משמעותו גדולים ברי"מ מצוה לאפוקי קטנים או הכוונה לחכמי ישראל הגדולים.

ד. אמר רב יוסף אמר רב יהודה אמר שמואל: לא הלכו בפיקוח נפש אחר הרוב. ואפילו קבוצה שרובה עכו"ם ומיעוטה ישראל, ופרשו כולם לחצר אחרת (ויצאו משם כולם מלבד אחד. תוס') ונפלה שם מפולת –

מפקחים עליו. וכן תינוק מושלך בעיר שרובה כותים – לענין פיקוח נפש אין הולכים אחר הרוב ומחללים עליו את השבת (וחי בהם – ולא שיבוא בשום ענין לידי מיתת ישראל. תוס'). ואולם קבוצה שרובה עכו"ם ומיעוטה ישראל ופרשו מקצתם למקום אחר, ונפל על הפורש מפולת – אין מפקחים (ריו"ח).

א. כן פרשו רש"י ותוס'. ואילו הרמב"ם הר"ן והרא"ש מפרשים שאם נעקרו כולם ממקומם [יש אומרים דוקא כשנתפזרו בזה אחר זה למקומות שונים וי"א אף בבת אחת] ונכנס אחד מהם לחצר אחת – אין מפקחים עליו [לרבי יוחנן], דכל דפריש מרובא פריש. אבל נשאר במקומם ופרש מהם אחד – מפקחים, שכיון שנשאר האחרים קבועים במקומם הרי הם כמחצה על מחצה וספק נפשות להקל.

ופסק הרמב"ם (שבת ב, כ; איטורי ביאה טו, כו; שו"ת הרמב"ם שג) שבאופן זה שנעקרו כולם ופירש אחד – הולכים אחר הרוב, שכן משמע שרבי יוחנן חולק על שמואל והלכה כמותו. וכן תינוק הנמצא בעיר שרובה עכו"ם – אין מפקחים עליו את הגל בשבת. ואולם הרי"ף פסק כשמואל. ואפשר שהרמב"ם והרי"ף מודים לדינא לרש"י ותוס' שאם הלכו כולם לחצר האחרת ונפלה שם מפולת נחשב כקבוע (עפ"י תוספת יום הכפורים).

ב. השפת-אמת צידד לומר על פי דברי התוס' ש[לפי המסקנא] שמואל חולק על רבי יוחנן וסובר שאפילו פרשו מקצת מהסיעה מפקחים, שאין הולכים בפיקו"נ אחר הרוב בשום אופן.

ג. כל זה אמור ברוב של פרישה ומשום 'כל דפריש – מרובא פריש' שהוא נידון כדין ודאי, אבל בסתם 'רוב', אפילו הוא רוב מוחלט – מחללים (ע' אגרות משה אה"ע ח"ד יז, ד).

הרופא מרים בשבת את שפופרת הטלפון שמצלצל אליו אפילו בעיר שרובה נכרים ורוב שיחותיו אינם לצורך פיקוח נפש – שמא מתקשר אליו ישראל לצורך פיקוח נפש. וטוב להרים בשינוי. (עפ"י 'הלכה ורפואה' ח"ג מהגרונ"ג גולדברג שליט"א. וע' גם בשמירת שבת כהלכתה לב, מז).

ד. כשיש ספק על אדם שמא חייב מיתה, ודאי הולכים אחר הרוב כדי לדונו במיתה ואין זה שייך לנידון הצלת אדם שאינו חייב מיתה, והרי הלכה פסוקה היא שורפים וסוקלים על החזקות, והוא הדין על פי הרוב (עפ"י שפת אמת).

וערמב"ם ומ"מ איס"ב טו, כה לענין תינוק הנמצא בעיר שרובה ישראל שההורגו אינו נהרג, הגם שלגבי שאר הלכות הוא כישיראל. ועט"ז אה"ע ד סק"ז שיש חילוק אם המיעוט לפנינו אם לאו. וי"א שאין דיני נפשות גרועים מיוחסין. ע' מ"מ הכ"ז.

דפים פר – פה

קמד. המוצא תינוק מושלך במקום שיש בו כותים וישראל – מה דינו?

עיר שיש בה כותים וישראל, ונמצא בה תינוק מושלך – דינו משתנה לענין ההלכות השונות; – להחיותו; אמר רב: אם רובה ישראל – מצוה להחיותו, ואם לאו – אינו חייב.

מבואר בדברי רש"י שלפי שמואל אפילו רובה נכרים מצוה להחיותו [אך נראה דהיינו כשאין לו מה לאכול ונוגע הדבר לנפשות, אבל פרנסה בעלמא לא. ערש"י כתובות טו: ושיטמ"ק]. ולרב – מבואר בתוס' שאפילו מחצה על מחצה אינו חייב כי אין בדבר משום פקוח נפש. וכן דעת הרמב"ן והרשב"א (מובא במ"מ איס"ב טו, כו). ולדעת הרמב"ם (שם) מחצה על מחצה מצוה להחיותו כישיראל.